

Janez Höfler

Filozofska fakulteta v Ljubljani

NEKAJ NOVEGA O PESMARICI TOMAŽA HRENA

Pesmarico — bila bi tudi prvi slovenski katoliški tisk te vrste — lahko imamo za najpomembnejšega, zlasti najzanimivejšega med številčno sicer skromnimi književnimi načrti Tomaža Hrena. Škof je žal ni natisnil, in tudi njen rokopis se je izgubil ali pa se vsaj še ni našel, a arhivski viri govore o njej z zadostno zanesljivostjo, tako da je že zgodaj prišla v evidenco naše literarne in glasbene zgodovine.¹ Ničesar natančnejšega pa se ni dalo reči o njeni zasnovi in o konkretnih virih za posamezne pesmi, čeravno nam neka že doslej znana Hrenova opomba daje določen namig v tej smeri. A podoba je, da pomen tega načrta ni bil tako skromen, kot bi se zdelo spričo pičlosti ohranjenega gradiva, in tudi za Hrenov delež v njegovem uresničevanju kaže, da je presegel to, kar se mu sicer pripisuje. Pesmarica je bila škofu nedvomno najljubša književna naloga, saj ga je kot intimni moto spremljala tako rekoč skozi vsa leta njegovega vladanja. Razen tega ga je povezovala preko samih okvirov literarnega dela z glasbo, z umetnostno panogo, ki ji je bil že od vsega začetka predan in v kateri je dosegal uspehe, ki so bili v primerjavi s tistimi na književnem področju otipljivejši in tudi daljnosežnejši.²

Prvo omembo, da se je Hren pečal s pripravljanjem slovenskih cerkvenih pesmi za neposredno rabo duhovnikov in srenje, zasledimo v njegovi instrukciji k vizitaciji »ad limina apostolorum« z dne 4. julija 1608. V odstavku, posvečenem katoliški doktrini (in to je tema, ki je bila v času rekatalizacije dežele nadvse pomembna), pravi, da je v ta namen v slovenščino prevedel »razne knjižice molitev, nauk in pesmi... pa še mnoge razlage«, ki jih je želel, kratko povedano, »za rabo v našem maternem in ljudskem jeziku« v bližnji prihodnosti izdati v tisku.³ Hrenovim poročilom te vrste ni mogoče vedno verjeti dobesedno, saj je mož v naštevanju svojih uspehov pred najvišjimi forumi rad pretiraval, vendar imajo leta 1608 zapisani podatki, presojeni na podlagi poznejšega gradiva, določeno težo. Škof je po svojih močeh in znanju poskušal zadostiti potrebi po osnovnih cerkvenih tekstih v domačem jeziku, in to z osebnim delom. Ti teksti so kljub temu, da niso bili natisnjeni, že mogli rabiti njegovim kleri-

¹ Prim. J. Mantuani, *Zgodovinski razvoj slovenske cerkvene pesmi*, Ljubljana 1913, str. 13—15, F. Kidrič, *Zgodovina slovenskega slovstva*, Ljubljana 1929, str. 101—102, F. Rupel v *Zgodovini slovenskega slovstva I*, Ljubljana 1956, str. 278, 282, D. Cvetko, *Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem I*, Ljubljana 1959, str. 134—135, J. Pogačnik, *Zgodovina slovenskega slovstva I*, Maribor 1968, str. 163. Gl. tudi disertacijo M. Smolika, *Odmev verskih resnic in kontroverz v slovenski cerkveni pesmi*, Ljubljana 1963, str. 169 sl.

² Prim. ustrezno poglavje v piščevi knjigi *Glasbena umetnost pozne renesanse in baroka na Slovenskem* (v tisku), kjer je obravnavana tudi ta snov z objavo pripadajočih dokumentov.

³ »Et ad ritē hoc docendi munus, varii orationum, precatationum & cantionum libelli, in linguam nostram slavicum sunt à me translati, multique alii tractatus, quos parturipio, Deo volente ac favente, materno nostro ac vernaculo idiomate ad communem Ecclesiae Catholicae in his partibus utilitatem... reddentur in lucemque prodibunt.« KAL, fasc. 12/5. Gl. tudi J. Grudna v *Carniolii* 1916, str. 7 (po KAL, fasc. 57/1; letnica 1605 je tam napačna).

kom. Posredno nam namreč obstoj določenega nenatisnjenege, a dovolj frekventativnega katoliškega repertorija te vrste razkrivajo že določila za gornje-grajsko semenišče iz leta 1605, kjer se poleg pesmi in molitev omenja celo mali katekizem v slovenščini.⁴ Na misel o celi pesmarici pa nas ti in prejšnji podatki teh let kajpak še ne navajajo.

Prav določno nam Hren o svojem delu spregovori v znanem in pogosto citiranem pismu 4. aprila 1612 mlademu Janezu Čandku v Gradec, s katerim sta pripravljala lekcionarij.⁵ V zbirki naj bi bile pesmi za skoraj vse praznike cerkvenega leta, nabral pa jih je bil iz rimskega brevirja, iz svetih očetov in iz nekega »hortulus animae«. »Slovenski himnologij«, kot pravi pesmarici, je bil takrat bržčas že gotov in škof bi ga bil rad čimprej dal v tisk skupaj s Kanižijevim katekizmom ter evangelij in listi, ko ga ne bi, kot se pisec dobesedno izraža, duhovniki, ki jim je bil zaupal v prepisovanje, po zanikrnosti raztrgali.⁶ Seveda ne vemo, če je bilo to res. A Hren vsekakor ni odnehal in iz dveh nadaljnjih dokumentov štiri oz. pet let pozneje spoznamo, da je delo za izdajo pesmarice teklo, čeprav je škof, medtem postavljen za cesarskega namestnika v Notranji Avstriji, bival večinoma v Gradcu. Zanimivo notico nam posreduje pismo rektorja ljubljanskega jezuitskega kolegija Nikolaja Jagnatovija 8. maja 1616 Hrenu: »prepisovanje« himnologija, tj. priprava čistopisa za tisk, je bilo zaupano patru Janezu Čandku, vendar ta zaradi obilice drugih zadolžitvev dela ni mogel opravljati dovolj hitro; če bi škof želel, je bil rektor pripravljen, da mu za prepisovanje zbirke priskrbi drugega človeka.⁷

Da je bil Janez Čandek določen za bdenje nad izdajo Hrenove pesmarice, se zdi spričo njegovega dela ob evangelijih in listih iz leta 1613 (in ob malem Kanižijevem katekizmu iz leta 1615) umljivo. Vendar pa vsaj rektor Jagnatovius ni bil mnenja, da bi bil ta slovenski književni delavec edini zmožen takšnega opravila; vsaj po tej plati je kazno, da je Hren za rokopisno predlogo dovolj temeljito skrbel, tako da delo ni zahtevalo kakšnih bistvenih redaktorskih posegov z drugih strani. Skratka, himnologij je bil po vsebini in tekstovnih formulacijah zgolj škofov.

Kako lahko razumemo delo okoli te pesmarice, nam razkriva neki zelo pomemben dokument iz naslednjega leta. Kakorkoli je že bilo, Čandek se je moral še naprej ukvarjati z realizacijo tega literarnoglasbenega načrta, to pa mu zaradi Hrenove prezaposlenosti v Gradcu ni bilo lahko, saj je škof zamujal s pošiljanjem potrebnih tekstov. Čandkovo pismo v Gradec, datirano s 1. januarjem

⁴ Instrukcije je objavil I. Orožen, *Das Bistum und die Diözese Lavant*, II, 1877, str. 57. Formulacija o malem katekizmu (scum catechismo parvo per nos facta) je dovolj jasna in čuditi se je mogoče, zakaj Kidrič, ki je ta določila poznal (ib. str. 98), ni iz tega hotel izvajati ustreznih sklepov. Prim. op. 9 spodaj. Takšne narave je tudi slovenski rezponzorij, ki se je obvaroval v gornje-grajskem rokopisu, NUK ms. 232, nastale med 1597 in 1605 (J. Mantuani, 'Ostare stare liturgije iz dobe škofa Hrena', *Cerkveni glasbenik* LV, 1932, str. 97sl in 136sl).

⁵ Pismo je objavil že V. Steska, 'Janez Candik, slovenski pisatelj', *IMK* XII (1902), str. 1—12.

⁶ »Ego sane iam dudum et Canisii Catechismum cum eisdem Evangeliiis, Epistolis et Hymnologio habui prae manibus et cupiebam typis edere ad profectum Patriae Nostrae spiritalem. Sed iniuria et incuria pariter Sacerdotum sibi commendatorum describentium factum est, ut distraherentur et usque modo in lucem non prodirent.« — Tako je po vsej priliki treba brati zadevni odlomek. Ali je bila tega resnično kriva »zanikrnost duhovnikov« ali morda še nerealizirana tiskarna v Ljubljani — v znano zgodbo o Hrenovi tiskarni pri ljubljanskih jezuitih se ne nameravamo spuščati — ni niti tako pomembno. Važnejše je, da je bil ta trojni repertorij pripravljen, da ga je pripravil sam Hren in da so ga ljudje že mogli vsaj za silo uporabljati.

⁷ »Cum P. Tschandik de Hymnologio describendo egi qui occupationem impedimenta praetendit quo minus tam cito possit fieri; Si Illustriss. A. D. V. desiderat curabo per alium describi.« NŠAL, fasc. 4/14nn.

1617, je nadvse zgovorno:⁸ pisec je odkril neko škofovo »s trudom sestavljeno« pesem za Marijino oznanjenje, ki ji manjkajo štiri kitice, in jo zdaj pošilja nazaj Hrenu, naj jo dopolni. Pošilja mu tudi neko »ne manj odlično« pesem za vnebohod, v kateri se ne zna prav ravnati zaradi tolikih popravkov oz. brisanih mest »v melodiji in v ritmih«, tj. v notah, in ga prosi, naj jo ponovno izpiše. Poleg tega ima še dvoje drugih pesmi, eno »iz Prerokvanja Eliaseviga«, ki jo bo potrebno popraviti v smislu katoliške vere, in še eno zelo staro Marijino, za kateri ne ve, če naj ju tudi prepíše, in vprašuje po njunih napevih. Manjka tudi nekaj himen iz brevirja, ki jih Hren še ni utegnil »sestaviti«, pa še ena ali dve, ki bi jih bilo po Čandkovem mnenju mogoče dodati glavnini. Nazadnje mu pater sporoča, da bo lahko kmalu pripeljal himnologij do konca, če mu bo škof le dovolj hitro poslal v Ljubljano naštete pesmi in himne.

Leta 1617 pesmarica torej še ni bila gotova, a manjkalo ji je po izračunu prazničnih himen le še kakšna petina pesmi. Vsaj po Čandkovem pismu lahko sodimo, da bi mogla iti takoj v tisk, če bi Hren izpolnil svoj dolg. Če se je to tudi zgodilo, ne moremo vedeti; vemo pa, da pesmarica ni bila natisnjena ne tedaj ne kdaj pozneje. Leta 1620 je škofa na to nalogo v posebnem potrdilnem dekretu z dne 5. decembra opozoril vizitator Sikst Carcannus,⁹ posebej pa še naslednje leto v splošnem vizitacijskem dekretu.¹⁰ Tudi naročilo vizitatorja Carla Caraffe iz leta 1627¹¹ je ostalo brez uspeha. Besedilo je že menda moralo biti v celoti pripravljeno, a do natisa ni prišlo. Morda so tega bili res krivi jezuiti,¹² ali ker niso želeli spraviti v pogon tisto tiskarno, ki jim jo je bil ponujal Hren in bi mogla rabiti tudi za natis pesmarice, ali ker so preprosto nasprotovali takšnemu natisnjenemu slovenskemu delu; v poznih dvajsetih letih 17. stoletja ideološka zapuščina protestantizma res ni bila več toliko aktualna in vzor reformacijskih književnih delavcev ne več tako živ, da bi se potreba po pesmarici kazala zgolj po tej strani, a spremenjene razmere se vendar ne zde edini ali vsaj poglavitni razlog za zaviranje Hrenovega načrta.

⁸ Izvirnik NŠAL, fasc. 4/14 oo; objava v dodatku k temu članku.

⁹ »Sacros Hymnos, quos in officiis divinis pro temporum ac Festorum varietate, sancta canit Ecclesia, nec non et alias pias, devotasque cantiones, partim à Sanctis Patribus partim etiam à tua (= Hrenova) Pietate concinnatas, in Slavonicam idioma translatusse, ut ab utriusque sexus Fidelibus facilius intelligi...« KAL, fasc. 12/10. Poseben odobritveni dekret je Carcannus izdal tudi za (vnovični) mali Kanizijev katekizem, veliki Kanizijev katekizem ter evangelije in liste. Tu se vizitator nedvomno izraža, kot da so ta dela izključno Hrenova, ne glede na to, da se avtorstvo lekcionarja in malega katekizma, natisnjenih že leta 1612 oz. 1613 in 1615, pripisuje Candku. Prav verjetno je, da je pri formulaciji Carcannovega besedila sodeloval Hren sam (kot se to jasno vidi iz besedila, namenjenega himnologiju, ki se delno pokriva v ustreznim odlokom iz pisma Candku leta 1612), toda to še ne zadostuje, da bi, kot je to storil F. Kidrič (str. 101–102), Hrenu očitali prilasčanje tujega dela. Resda je kronologija podatkov iz arhivskega gradiva zapletena in daje celo vtis, kot da sta tu obstajala dva repertorija, ta rokopiisni Hrenov, ki mu je mogoče slediti do leta 1605 nazaj, in oni Candkov, pripravljen in natisnjen mimo Hrenovih načrtov. A to se zdi ne samo nerazumljivo, ampak tudi nesmiselno. Kot mi je znano, formulacije v arhivskem gradivu niso natančne in nikoli dovolj enoumne, zakaj že sami besedi »descriptio« in »describere« ni moč (kot smo videli v zvezi s pesmarico) povezati določno ali z »avtorskim« pisanjem ali le s »prepisovanjem«, kot tudi deležnika »compositus« ni mogoče razumeti ali kot lastno stvaritev ali le kot prevod. Slej ko prej je mogoče misliti na to, da je pravi avtor vseh teh tekstov Hren, Candek pa njegov pomočnik pri urejanju in pripravi za tisk.

¹⁰ »Curet quamprimū excudi sacros hymnos, Cathachismos (!), et alios libellos spirituales in linguam Slavonicam a se (tj. po Hrenu) translatos.« NŠAL, Form. 3, str. 273–292.

¹¹ Hren si je v svoj dnevnik 29. junija 1629 zapisal: »Tergesto advenerunt literae, quibus Ill. mus et R. mus in Christo DD. Carolus Careffa... certior de nostro Hymnologio Slavico typis edendo pro communi bono redditus, suis commendat verbis opus ipsum et ut propediem fiat, animitus urget Apostolica autoritate...« MHVK XVII (1862), str. 107; izvirnika nisem utegnil preveriti in ne vem, če se to nanaša na omenjeno vizitacijo oz. če je katera od obeh letnic napačna.

¹² V Hrenov dnevnik je ob beležki iz leta 1627 nekdaj pripisal »fuit cancellatum a Patribus societatis« (J. Mantuani, *Zgodovinski razvoj*, prav tam).

Repertoarna usoda Hrenove pesmarice je že mikala raziskovalce slovenske književne preteklosti. Že iz povedanega je razvidno, da avtor ni skrival svojega dela v predalu, marveč ga je dajal na voljo drugim ljudem: pesmarica je torej vsaj v določeni meri morala biti znana širšemu krogu prepisovalcev in uporabnikov. Naravno je, da se ob resnici, da ni doživela belega dne kot knjiga in da njen prvotni rokopisni izvod ni znan, vprašamo, če ni morda vsaj deloma zašla v kakšne druge slovenske pesemske rokopise 17. stoletja. Tu mislimo predvsem na šentviški rokopis iz Semeniške knjižnice v Ljubljani in na rokopis iz ljubljanskega Narodnega muzeja, oba privezana k Hrenovem lekcionarju iz leta 1613, pa zlasti na tako imenovani kalobški rokopis iz Študijske knjižnice v Mariboru. Res se je pojavila domneva, da lahko v zadnjem, nastalem med leti 1640 in 1651 v bližini škofovih naslednikov, vidimo nekakšen ostanek Hrenove pesmarice,¹³ čeravno prave predstave o Hrenovem himnologiju še ni bilo mogoče imeti.

Zdaj, ko imamo v rokah Čandkovo pismo iz leta 1617, lahko ne le zatrdneje odgovorimo na to vprašanje, ampak tudi zanesljiveje očrtamo vsebinsko zasnovo Hrenovega izvirnika. Njegov tematski okvir nam zarisuje že Hren sam v pismu iz leta 1612, omenjajočem vire, iz katerih je črpal predloge za posamezne pesmi: rimski brevir, »sveti očetje« in molitvenik Hortulus animae. Rimski brevir kot hrbenico pesmarice povzema tudi Sikst Carcannus v odobritvenem dekretu iz leta 1620: »svete himne, ki jih v službah božjih . . . poje sveta cerkev (tj. himne iz brevirja)«, omenja pa tudi pesmi »svetih očetov« in celo takšne, ki naj bi jih sestavil Hren sam. Med temi viri je brevir vsekakor najotipljivejši. Med oficiji péte latinske himne so sodile v znano, tradicionalno zakladnico liturgičnih besedil. Da se je tu poudarjala ravno rimska redakcija brevirja, je to mogoče povezati s potridentskimi prizadevanji po poenotenju liturgije in zatrtju lokalnih liturgičnih variant, tudi ogljeske, ki so se je tedaj tudi pri nas tu in tam še oklepali. Vse v osrednjem delu Čandkovega pisma zabeležene himne sodijo pod to zaglavje.¹⁴ Manj sreče je obema drugima v Hrenovem pismu omenjenima viroma. Kaj bi lahko Hren porabnega našel med patristiko, ostaja odprto, če ne gre tu morda za tisto zgodnje in visokosrednjeveško latinsko cerkveno liriko, ki se je upravičeno ali le po legendi povezovala s pomembnimi religiozi.¹⁵ Nezanestljiva je tudi omemba molitvenika Hortulus animae: to je splošni tip knjižnice za zasebne pobožnosti z molitvami, posameznimi oficiji in pesmimi, ki je že skozi vse 16. stoletje doživljal številne med seboj različne izdaje — tako v latinščini kot v nemščini. Med pesemskim gradivom so bile tam tudi nekatere najbolj znane himne, ki jih je mogel Hren upoštevati pri prevajanju himen iz brevirja.¹⁶

Če si s tega zornega kota ogledamo Čandkovo pismo, nam v prvi vrsti potrjuje iz omenjenih dokumentov ugotovljeno himnarično ogrodje pesmarice. Čandkovo

¹³ Tako že F. Kidrič, *Opombe k protireformacijski (katoliški) dobi itd.*, ČJKZ III (1921/22), str. 125, za njim M. Rupel v *Zgodovini slovenskega slovstva*, prav tam, in tudi M. Smolik, str. 107.

¹⁴ Treba je sicer priznati, da se zapisi naslovov ne ujemajo vselej s predlogama, ki sta mi na voljo (dunajska izdaja breviarja, 1824—1825; *Liber Usualis*, Tournais (1964)). Z naddrobno analizo bi bilo mogoče ugotoviti, katero izdajo rimskega brevirja je Hren uporabljal in če ni morda celo upošteval tudi oglejsko redakcijo.

¹⁵ Tu mislimo na ljudi, kot so bili npr. sv. Ambrož in nekateri njegovi sodobniki ali pozneje sv. Bernard, Tomaž Akvinski in drugi.

¹⁶ Toda gl. tudi misli o izvoru rožnenske pesmi spodaj (in op. 25).

natančno naštevanje pesmi te vrste po posameznih praznikih,¹⁷ pa še to, da so bili prazniki zastopani tudi s po več himnami in ne z eno samo, dovoljuje domnevo, da je Hren nameraval lotiti se zadeve korenito in celovito: *prevesti celotni rimski himnarij*. V pismu je še nekaj drugih zanimivosti. Hren je nova besedila izbiral tudi za praznične pesmi običajnejše vrste, kakršne sta verjetno predstavljali uvodoma navedeni pesmi, prva za Marijino oznanjenje oz. Kristusovo inkarnacijo, druga za Kristusov vnebohod. Ker sta zaznamovani le s praznikom, ki jima pripadata, ju ne moremo identificirati; prva bi menda utegnila biti tista znana in zgodovinsko pomembna pesem o lovu na enorožca, nemška *Es wolt ein Jäger jagen*, katere slovenske priredbe prinašata šentviški in kalobški rokopis,¹⁸ z gotovostjo pa tega kajpak ne moremo reči.¹⁹ »Altera vetustissima de B. Virgine« je gotovo kakšna stara, pri nas že v srednjem veku razširjena Marijina pesem, verjetno ena tistih, ki so zašle tudi v poznejše zapiske in v ljudsko izročilo.²⁰ V teh treh primerih torej ne vemo natančno, za katero besedilo gre. Ob »Prerokvajnu Eliasovemu« pa imamo več sreče. To je tista pesem o sodnem dnevu z začetkom *Elias je prerokoval*, ki je bila leta 1640 zapisana v kalobški rokopis, izvira pa iz nemške *Elias der Prophetisch Mann*.²¹ Čandek pravi zanjo, da bi se morala popraviti v smislu katoliške vere; izvirnik je bil torej očitno protestantski, negotovo pa je, če so pesem peli že slovenski reformatorji (v slovenskih protestantskih pesmaricah je ni najti) ali pa jo je šele Hren prevedel iz nemškega izvirnika, vendar dobesedno ali vsaj z izvirnimi protestantskimi veroizpovednimi karakteristikami. Čandkova formulacija je vsakakor takšna, kot da je imel v rokah že izgotovljeno slovenske besedilo. Ne manj zanimiv je »hymnus Casimiri Principis«: *Omni die dic Mariae* oz. *Alle Tage sing und sage*, Marijina pesem, ki naj bi jo odkrili leta 1604 v grobu poljskega kraljeviča Kazimira. Pri nas jo ima najprej zapisano kalobški rokopis, zatem se najde v ljubljanskem muzejskem rokopisu pa še v Paglovcu in v nekaterih drugih dokumentih 18. stoletja.²² Njen začetek v slovenskem pesemskem repertoriju je potemtakem treba iskati že pri Hrenu.

Čandkovo pismo nam seveda ne zadošča, da bi si lahko v vseh nadrobnostih ustvarili podobo o Hrenovi pesmarici. Nekaj njenih osnovnih potez pa je vendar na dlani: himnarično jedro, posamezne stare znane, že v srednjem veku poslovenjene pesmi, posamezne nove, ki jih je v domači jezik prenesel šele Hren, pa na koncu kakšen drobec iz protestantskega repertorija, ali izvirnega nemškega ali že podomačenega slovenskega, popravljen v smislu katoliške veroizpovedi. Ustavimo naj se predvsem ob dveh vidnejših karakteristikah pesmarice. Najprej prevodi latinskih imen, katerih osrednja vloga odseva tudi v Hrenovem poimenovanju pesmarice kot himnologija. V tej postavki literarnega dela Hren občut-

¹⁷ Identificirati je mogoče naslednje himne: *Aurea luce et decore roseo, Beate Pastor Petre clemens accipe, Petrus beatus catenarum, Quodcumque in orbe neximus revinxeris, Sanctorum meritis inclitya gaudia, Aeterna Christi munera, Rex gloriose Martyrum, Tristes erant Apostoli, Paschale mundo gaudium, Jesu corona celsior, Aeterni Patris unice*. Prva teh himen ima splošneje znani začetek *Decora lux aeternitatis, auream, zadnja pa Summi parentis unice*.

¹⁸ *En jager vun gre loviti, Jager na logo šraja* (M. Smolik, str. 177–179 in 98–90; L. Legiša, *Liber Cantium Carniolicarum, Kalobški rokopis*, Ljubljana 1973, str. 138–141 ter komentar str. 204–105); za drugo, zapisano v šentviškem rokopisu, sicer velja, da je starejša, morda celo srednjeveška.

¹⁹ V poštev bi namreč prišla še latinski vzorec *Mittit ad Virginem* in nemški *Es ist ein Ros entsprungen*, katerih slovensko priredbo ravno tako najdemo v kalobškem rokopisu (L. Legiša, str. 9 in 117), medtem ko za vnebohodno pesem ne vemo navesti nobene sprejemljivejše paralele.

²⁰ Prim. (po I. Grafenauerju) M. Smolika, str. 96 in dalje.

²¹ L. Legiša, str. 66 in 186.

²² L. Legiša, str. 93 in 191; J. Höfler, *Slovenska cerkvena pesem v 18. stoletju*, Ljubljana 1975, str. 73.

no odstopa od standardov katoliških cerkvenih pesmi in pesmaric svojega časa, kajti prevajanje celotnega korpusa himen, tj. pesemskega, a liturgično strogo vezanega tekstovnega repertorija, ki se po teh svojih okvirih razlikuje od ne-liturgičnih besedil cerkvene pesmi, je, najpreprosteje povedano, zelo nenavadno, četudi ga škof ni mogel predvidevati za sprejem v liturgijo, ampak le za običajno rabo, kakršno je imela standardna cerkvena pesem; Hren je sicer enkrat poskušal z izjemnim dejanjem, da uvede slovenščino v oficialno cerkveno obredje,²³ a to je vendar ostalo le kuriozna epizoda. Pač pa ostaja izreden literarnozgodovinski pomen tega Hrenovega načrta v sami zamisli *slovenskega himnarija*: za skromne slovenske razmere je to pomenilo občudovanja vredno književno podjetje, ki bi ga bilo mogoče vzporediti s protestantskimi psalteriji 16. stoletja, pri čemer seveda velja, da so ti nastajali iz neposredne potrebe liturgije v ljudskih jezikih, medtem ko je tovrsten porabniški moment v Hrenovem himnologiju manj očiten. O pravem motivu, zakaj se je Hren odločil za to nalogo, lahko le ugibamo. Z vidika standardne katoliške cerkvene pesmi ter njene praktične in idejne funkcije se prevajanje celotnega himničnega korpusa zdi odvečno. Morda je Hren res želel, da s slovenskim himnarijem ustvari delo, ki bi mimo svoje osnovne namembnosti pomenilo protiutež protestantskim psalterijem (in to bi ne bilo edino početje, s katerim je škof hotel tekmovati z reformatorji), morda pa ga je konec koncev le mikala čisto literarna plat te naloge. Kakšen bi bil v tem primeru njen literarno-umetniški rezultat, seveda ne vemo.

Druga pomembnejša karakteristika Hrenove zbirke se razkriva v »novih« pesmih, tj. v pesmih, ki so postale ne glede na dobo nastanka drugje in pri nas aktualne šele v nastopajočem 17. stoletju. Zdi se namreč, da moramo prevode marsikaterih za ta čas značilnih pesmi, ki se pojavljajo v poznejših rokopisnih pesmaricah 17. stoletja, pripisati Hrenu. Morda je to mogoče z variantami besedila *Lovec na logo šraja*, gotovo s pesmima *Moja duša vsak dan skuša* in *Elias je prerokoval*. Če v tem smislu pretehtamo podatek, da je Hren izbiral pesmi tudi med »svetimi očeti«, in sicer v tistem drugem pomenu, in v ta namen pritegnemo znano rokopisno gradivo, se nam pokaže še kakšna nadaljnja pesem te vrste. Morda je Hren odgovoren za prevod tistih sedmih himen »pasijonskega Salve«, ki se po legendi pripisujejo sv. Bernardu, a jih je v resnici ustvaril kak mlajši cistercijanec, in jih v slovenščini prinaša kalobški rokopis.²⁴ Povedno je, da je ta dolga in vredna pesnitev ta čas zašla tudi med protestante (npr. pri Paulu Gerhardtu, 1667). Njen latinski izvornik je objavil tudi Kastelec (1678). Skoraj gotovo je Hrenova priredba pesmi za rožni venec iz kalobškega rokopisa.²⁵ Lino Legiša je opozoril, da je nemška predloga te pesmi bila objavljena v knjižici z naslovom *Ortulus Anime*, natisnjeni leta 1501 v Strassburgu, ter to dejstvo povezal z omembo rožnenske pesmi v statutu gornjegrajskega semenišča iz leta 1605 (gl. tudi zgoraj in op. 4) in pa z nam že znanim podatkom, da je Hren jemal tudi iz kakšnega od molitvenikov z zgornjim naslovom. Tehtnejših pomislekov proti Hrenovemu avtorstvu te slovenske priredbe ne more biti.

Ustaviti se moramo še ob nekem marsikdaj in marsikje zapisanem mnenju o Hrenovi pesmarici: da bi naj zbirka vsebovala (v celoti ali vsaj predvsem) stare

²³ Gl. J. Mantuanija, *Ostanek stare liturgije . . .*, prav tam.

²⁴ L. Legiša, str. 10 in 176.

²⁵ L. Legiša, str. 87 in 190.

katoliške cerkvene pesmi — v tem primeru bi bila Hrenova vloga kajpak prej vloga zbiralca-kompilatorja kot pa literarnega ustvarjalca — in da je s tem, ko se je porazgubila, propadel tudi zadnji poskus, s katerim bi se načrtno ohranile srednjeveške cerkvene pesmi.²⁶ Da je Hren v zbirko jemal tudi takšne pesmi, je pač jasno. Vendar to še zdaleč ni bil sestavljalčev glavni namen. Celotna fiziognomija pesmarice je predvsem novodobna, aktualna in prinašajoča pomembne novosti v cerkvenopesemski repertorij.

Nazadnje naj odgovorimo na vprašanje o repertoarni usodi Hrenove pesmariške zapuščine. Določneje: ali smemo v kalobškem rokopisu videti ostanek Hrenove pesmarice. Odgovor se nam ponuja že iz povedanega in je — če imamo v mislih pesmarico kot celostno kompozicijo — negativen. Ne v tem rokopisu ne v katerem od tistih nekaj drugih iz 17. stoletja ne zasledimo liturgičnih himen, in to je zadosten dokaz, da tam zaman iščemo kakršnokoli še tako fragmentarno kopijo Hrenovega izvirnika.²⁷ Pač pa to še ne pomeni, kot smo videli, da se ne bi posamezni Hrenovi prevodi s prepisi ohranili v teh rokopisih. Hrenov delež bi tu utegnil biti celo znatnejši, kot se zdi na prvi pogled. Če je že Hrenov poskus slovenskega himnarija zaradi izjemnosti zamislil moral biti obsojen na neuspeh (sestava kalobškega in drugih pesemskih rokopisov časa našo oceno te zamisli le potrjuje), pa je bil Hren gotovo uspešnejši pri posredovanju občajnejšega pesemskega repertorija in tu se njegovo prizadevanje razkriva kot vsega upoštevanja vredno literarno delo.

Pismo Janeza Čandka Tomažu Hrenu v Gradec 1. junija 1617

Inveni nobilem illum, et ab Illma Celsitud.^e V.^a cum sudore compositum de Annunciatione B. Virginis, seu, de Incarnatione filii Dei; cantum: verum quia desunt 4^r Strophae, ideo mitto illum ad Ill.^{mam} Celsitud.^m V.^m ut addantur. Mitto etiam alium non minus insignem cantum de Ascensione, in quo non possum me dirigere, propter tot et melodiae et rhythmorum lituras, quem humillimè peto aliter descriptum mihi remitti. Interrogo praeterea Ill.^{mam} Celsitud.^m V.^m debeone duas hasce cantiones, (unam de Prerokvajna Eliaseviga, quae debet secundum fidem Catholicam corrigi: et alteram vetustiss. de B. Virgine) describere, et quae earum melodiae? Comperi praeterea deese quosdam Hymnos ex Romano Breviario, qui nondum sunt ab Illma Celsitud.^e V.^a compositi: sunt autem isti,

In festo Apostolorum Petri et Pauli 29. Junii: ad primas Vesperas hymnus, Aurea luce, et decore roseo. Ad laudes deest 2^a Strophæ Doctor egregie Paule.

Hymnum de B. Petro: Quodcumque vinculis habeo.

In festo S. Petri ad Vincula, 1. Aug. am primas Vesperas hymnus: Petrus beatus catenarum.

Deest est hymnus ad Vesperas in Communi plurimorum Martyrum Sanctorum meritis, item ad Matutinum, Aeterna Christi munera. Item ad Laudes, Rex gloriose martyrum.

Desunt item duo hymni de Communi Apostolorum tempore Paschali, unus ad Vesperas, alter ad Laudes.

Deest item hymnus ad Laudes de Communi Confessorum non Pontificum, Jesu corona celsior.

Deest item hymnus ad Laudes in festo S. Mariae Magdalenaë, 22. Julii, Aeterni Patris unice.

²⁶ Takšno mnenje sem zastopal tudi sam v *Tokovih glasbene kulture na Slovenskem*, Ljubljana 1970, str. 38.

²⁷ Do negativnega odgovora je prišel tudi L. Legiša, str. 156, vendar na podlagi mnenja, da je Hrenova zbirka vsebovala le stare pesmi.

Coronidis loco addi posset canticum, Benedictus Dns Deus Israël.

Expecto etiam ab Illma Celsitud.^e V.^a hymnum Casimiri Principis: Si me Illma Celsitud.^e V.^a non retardaverit, absolvam brevi Hymnologium, quia strenue pergo: quocirca quantum per occupationes licuerit, praedictos hymnos et cantus quamprimum ad me Labacum mittat; tandem aliquando, Deo dante, feliciter ad portum appellemus. Hisce me Ill.^{mae} Celsitudini V.^{ae} himillime in D.^{no} commendo.

Labaci 1. Junii An. 1617.

Ill.^{mae} Celsitud.^{is} V.^{ae}
servus in Chr.^o
Joannes Tschandikh

Miha Matè

Filozofska fakulteta v Ljubljani

NEKATERE ZNAČILNOSTI STANKOVIČEVEGA USTVARJANJA*

Srbski realizem sedemdesetih in osemdesetih let prejšnjega stoletja ima še dokaj vidna obeležja nacionalne idealizacije preteklosti. Kljub temu pa se prav v tem obdobju v srbski književnosti pojavijo pomembna imena ustvarjalcev, ki zlasti pod vplivom ruskih realistov Turgenjeva, Dostojevskega in Tolstoja to idealizacijo preteklosti in zaverovanosti v svetle tradicije patriarhalne ureditve povezujejo z vse močnejšimi in sugestivnejšimi realističnimi prijemi. V tem času se srbska književnost obogati s prvo realistično kmečko novelo izpod peresa Milovana Glišića, Laza Lazarević kljub nekaterim še vedno nepremaganim moralističnim tendencam postavlja v središče svojih novel družbeno problematiko in ljubezenske motive, Stevan Sremec s celo vrsto humorističnih likov razširi nekdanje ozke tematske okvire tudi na mestno življenje in Radoje Domanić z jedko družbenopolitično satiro biča tedanji despotski režim Obrenovičev. Treba je tudi poudariti, da se tako v srbski kot tudi hrvaški književnosti pojavlja vse več pisateljev, ki se vzgledujejo po francoski književnosti in njenih literarnih smereh. Prav ta vse večja odprtost tako do vzhodnih kot tudi zahodnih evropskih literatur je pri mnogih srbskih ustvarjalcih dvajsetih let našega stoletja izzvala tudi tisto vse oprijemljivejšo zahtevo, da je treba zavreči pomodni balast različnih literarnih smeri in se usmeriti k lastnemu družbenopolitičnemu življenju ter s tem v zvezi tudi k domačemu človeku in njegovim problemom. Vpliv klasične realistične književnosti 19. stol. tako vse bolj slabi in prepušča mesto ustvarjalcem, ki težijo k čimvečji svobodi pesniškega ustvarjanja, k upodabljanju človekove notranjosti in odkrivanju njegovih najintimnejših čustev in doživetij. Med glasniki te nove literarne usmerjenosti pa prav gotovo zavzema v srbski književnosti osrednje mesto pesnik starega Vranja — Borisav Stanković.

* Predavanje na zborovanju slavistov v Portorožu 13. oktobra 1976 ob stoletnici pisateljevega rojstva.